

## SACHRATQI (CICHORIUM INTYBUS L) O‘SIMLIGINING DORIVORLIK HUSUSIYATLARI VA TABOBATDA QO‘LLANILISHI

**Anvarjonov Ulug‘bek Umidjon o‘g‘li**

**Ilyazova E‘tibor Nodir qizi**

**Mamatkulova Iroda Ergashevna**

**O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali “Biotexnologiya” kafedrası**

E-mail: [uanvarjonov5@gmail.com](mailto:uanvarjonov5@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu tezisda Sachratqi (*Cichorium intybus L*) o‘simligining botanik tuzilishi, dorivorligi hamda tabobatda foydalanish, undan kofe va choylarga qo‘shimcha sifatida foydalanish texnologiyasini ishlab chiqish haqida yozilgan.

**Kalit so‘zlar:** Murakkabguldosh, farmokologiyasi, tannin, kremniy kislotasi, taraksosterol, shakar, askorbin kislotasi, tiamin.

**Botanik tasnifi:** Oddiy sachratqi (*Cichorium intybus L.*)-murakkabguldoshlarga mansub ko‘p yillik begona o‘t. Poyasi shoxlanadi, serbarg, bo‘yi 30—130 sm, pastki qismi oq tukli. Barglari ketma-ket joylashgan. Gullari havorang, barg qo‘ltiqlarida kalta gulbandda to‘pto‘p bo‘lib, poya uchida esa yakka savatchasimon to‘pgulga yig‘ilgan. Ildizi o‘q ildiz, tuproqqa 1,5 m chuqurlikgacha kiradi. Sachratqi ildizida 20% gacha inulin bor (Yevropa mamlakatlarida dorivor ekin sifatida ekiladi). Mart—mayda o‘sa boshlaydi, iyul-oktyabrgacha gullaydi va mevalaydi. Urug‘idan ko‘payadi. Asosan, sug‘oriladigan ekinlar orasida (bedazorlarda juda ko‘p) uchraydi. Shuningdek, tashlandiq yerlar, yo‘l, dala, ariq yoqalari, bog‘larda o‘sadi.[1,3]

Geografik tarqalishi: Sachratqi qumoq va qumli tuproqlarda, yangi va tik daryo qirg'oqlarida va yo'l yoqalarida va jarliklar yonbag'rida uchraydi.

Uning geografik tarqalishi tinch okeani va Atlantika Meksika qirg'oqlari bo'ylab, shuningdek Markaziy va Janubiy Amerika o'rmonlarida keng tarqalgan. O'zbekistonda sachratqi o'simligining faqatgina bitta turi o'sadi. U ham bo'lsa dorivor sachratqidir.

Kimyoviy tarkibi: O'simlik ildizlari achchiq ta'mi, glikozidlarini, tsihoriin, inulin, taninlar, barglari va ildizlarida bo'ladi. Intibin Lactucin, qo'li, pektin, lactucopocrin o'z ichiga kremniy kislota, taraksosterol, shakar, askorbin kislota, tiamin oladi.[4,5] Uni ishlab chiqarishimizdan asosiy ahamiyati uni tarkibidagi moddalar inson organizmiga yaxshi ta'sir ko'rsatishidadir. Dunyodagi odamlarning dayarli qismi har kuni kofe va choy iste'mol qilishadi. Bulardan quydagi davlatlarda choy iste'moli yuqori hisoblanadi: Turkiya, Xitoy, Ozarbayjon va O'zbekiston. Bu o'simlikni ishlab chiqarish yo'lga qo'yilsa, bu o'simlik tarkibidagi moddalarni faoliyati natijasida inson organizmidagi bir necha kasalliklarni oldini olishimiz yoki davolashimiz mumkin. Misol uchun oshqazon -ichak kasalliklarini keltirish mumkin. Bundan tashqari yana undan suyultirish oraqali tomchi ko'rinishidagi ko'z yallig'lanishiga qarshi kurashadigan dori preparatlarini tayyorlashimiz mumkin. [2,3]

Tabobatda ishlatilishi: Eng muhim jihatlatdan bittasi uni tarkibidagi tannin moddasining borligidadir. Tannin moddasi (fransuscha tanner — terini oshlash) — o'simliklarda ko'plab uchraydigan fenolli birikma. Tannin -amorf ochsariq kukun. Suvda, glitserinda, sirka efirida eriydi. Suvdagi eritmasi - kolloid eritma, kislotali reaksiyaga ega, polyarizatsiya tekisligini o'ngga buradi. Oqsillar va ba'zi tabiiy polimerlar (sellyuloza, pektin moddalari) bilan mustahkam bog' hosil qiladi. "Tannin" termini dastlab XVIII asr oxirida kelib chiqqan.. Tannin moddasi asosan teri oshlashda, bo'yoqchilikda qurushi tez bo'lgan bo'yoq sifatida va

tibbiyotda qoʻllanadi.[1,3]

Ma'lumki, taninlar oʻsimliklarning koʻpligi yogʻoch, daraxt poʻstlogʻi, yaproqlar va mevalar tarkibidagi (baʼzan, shuningdek, ildizlari, urugʻlar, ildiz ichida). Bu moddalar koʻp sonli kashtan, akas, archa, Larch, okaliptus, kakao, anor, sachratqi, xurmo va hokazolar tarkibida boʻladi. Oʻsimliklar patogen mikroblar, hasharotlar va baʼzi hayvonlar himoyalangan tanenli kislota yetarlicha yuqori boʻladi. Sunʼiy tannin tibbiyot va sanoatda oʻrta asrlarda faqat tabiiy tanenli kislota ishlatilatilgan. Lekin 1950 - yilda, sunʼiy tanin moddasini arzon ishlab chiqarish yoʻlli topilgan. Bu sintetik material tabiiy usuldagidan ancha afzalliklarga ega ekanligini taʼkidlangan. Hozirda uni tarkibidagi shu moddani oʻzimizda ishlab chiqaradigab boʻlsak unda bizga ancha qulayliklar tugʻiladi. [3,4,]

Xulosa qilib aytganda, oʻsimlikning dorivorlik xususiyatlari kengligi va turli qoʻshimchalar olishda foydalanish mumkinligini nazarda tutib, uni koʻpaytirish va asrash choralari ishlab chiqish muhimdir.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:**

1. Уралов А Коврак-(ferula. l) ботаническая описание //история, современное состояние и перспективы инновационного развития науки. – 2021.
2. Ergashevna M. I., Abduvaliyevich O. S. Elwendiya Boiss turkumi turlarining antioksidantlik xususiyatlari //international journal of contemporary scientific and technical research. – 2022. – с. 498-500.
3. Avalboyev Q., Mamatkulova. I. Zira (Bunium Persicum) oʻsimligining apical meristema toʻqimasidan DNK ajratib olish texnologiyasi //zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollari. – 2022. – т. 1. – №. 1. – с. 247-249.

4. G`anijonov. D., O`ralov A., Mustafaqulov. M. Maxsar (carthamus tinctorius l)–osimligi va uni tibbiyotda qo`llash //zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – T. 1. – №. 1. – c. 267-269.